

LITTERATUR

LILJENSPARRE OCH MORDET PÅ GUSTAF III

SVERIGES FÖRSTE POLISMÄSTARE I REALISTISK NÄRBILD

En egendomlig och omstridd gestalt i vår gustavianska historia är Henrik Liljensparre, Stockholms och Sveriges första polismästare, vars namn oupphörligt dyker upp i skilda historiska betraktelser och därvid för det mesta i osympatiska sammanhang. Sålunda är det egentligen inte riktigt att säga, att han har varit en omstridd man: hans rätt att räknas med i hyggligt sällskap har kort och gott varit bestridd. Denna uppfattning har sin avgörande grund i den samtida adelsoppositionen mot Gustaf III och dennes medhjälpare av olika rang samt i den memoarlitteratur, som av naturliga skäl var färgad av denna opposition. Att ihågkomma är, att när Gustaf III kallas en despotisk monark, så var han en despot först och främst gentemot adeln, vars maktställning han bekämpade, och som ännu i dag tar revansch i memoarlitteraturen och de i arkiv bevarade brevsamlingarna. Dessa dokument överflöda av försmädliga karakteristiker av konungens polismästare, som visserligen var utestängd från de politiska salongerna men i stället innehade en nyckelposition i det dagliga övervakningsbestyret.

Den nyaste forskningen har inte kunnat vara inställd på en politisk äreräddning av Liljensparre, men dess resultat ha på grundvalen av det nu uppmärksammade materialet kommit att ge en starkare belysning av Liljensparres rent yrkesmässiga egenskaper som chef för den genom 1776 års polisreform radikalt nyorganiserade ordningsmakten i Stockholm. Intresset inriktas då på hans förmåga som organisatör och ledare av tekniskt polisarbete, i fråga om vilket han som den förste polismästaren måste kunna prestera en helt nyskapande verksamhet. Han var en studiosus från Uppsala med filosofisk och juridisk examen, han hade bakom sig några års tjänstgöring i Svea hovrätt och slottskansliet i Stockholm och hade i allmänhet lagt i dagen en böjelse för rent humanistiska förehavanden — som boksamlare och myntsamlare — men det egendomliga var, att så fort han hade skrudats i polismästarkappan, förvandlades han till en sträng och nitisk ordningens upprätthållare och en fullfjädrad kriminalchef. Denna beteckning med sin moderna nimbus är inte oförtjänt i samband med Liljensparre, eftersom han genom sina erkännansvärda insatser i praktiskt spaningsarbete också kan få gälla som vår förste detektiv i ledande ställning. Knappast förfogade han över en bråkdel av nutida polisresurser och -metoder, men han var en föregångsman genom den

skarpblick, varmed han bemästrade situationen, genom sin slutledningsförmåga och intensitet i efterforskningarna. De resurser, som stodo honom till buds, utnyttjade han med utomordentlig effektivitet, och han gav sig ingen ro, förrän delinkventerna voro infångade.

Tack vare sitt kunskaparsystem, hur bristfälligt detta enligt våra begrepp än var, hade han i sitt eget minne ett »kartotek» över stadens invånare i deras skilda kategorier. Han kunde överblicka olika politiska grupperingar och de förehavanden, som inom dessa ägde rum, och han hade noga studerat de konspirationer varom hemliga rådslag förekommo. I det stycket blev han ett levande polisarkiv, med alla nödiga uppgifter samlade i sin egen detektivhjärna. Han kunde inte förekomma attentatet mot Gustaf III, därtill var hans position likväl alltför kringskuren. Men när brottet hade begåtts, var det Liljensparre, som med hela sin energi ledde jakten på förövaren och redan inom åtta timmar hade han denne i sina händer. Detta faktum i förening med Liljensparres snabba avslöjande av den vittfamnande komplotten i hela dess omfattning kan sannolikt kallas den svenska polishistoriens första detektivbragd i större stil; säkert är att den på polisutredningens protokoll grundade redogörelsen för efterspaningarna och arresteringarna kännetecknas av spänning och dramatik.

Skottet mot Gustaf III på operamaskeraden den 16 mars 1792 vållade i Stockholm en uppståndelse, som närmast kan kännetecknas som panik. Rigorösa säkerhetsanstalter företogos omedelbart i form av förstärkt patrullering på gatorna, gränsspärr vid tullarna och ett gemensamt uppbåd av militärens och polisens manskap. Stadens invånare voro skräckslagna, och i en samtida anteckning heter det, att de enskilda medborgarna knappt vågade tala vid eller se på varandra. I den allmänna förvirringen var Liljensparre den ende, som kunde anses ha möjlighet att bringa klarhet över tragedin och därmed sammanhängande omständigheter. Personligen hade han inte varit närvarande vid maskeraden, enär omsorgen om konungens säkerhet vid tillfällen som detta hade överförts på särskild militärbevakning. Emellertid hade Liljensparre kallats till den blesserade konungen och av denne anbefallts att upptäcka gärningsmannen och »hela hans vederstygliga komplot». I denna Gustaf III:s sista order till polismästaren krävdes också, att denne skulle förekomma anarki, oordningar och upplopp. Senare erhöll Liljensparre av den tillförordnade regeringen utomordentliga fullmakter för att med all makt och utan några hinder kunna fullfölja efterspaningarna.

De första timmarnas hektiska polisarbete gävo ett snabbt resultat förbundet med dramatisk sensation. Liljensparres upptäckt av gärningsmannen skedde genom undersökning av de pistoler, som denne kvarlämnat på brottsplatsen. Utredningsprotokollet för den 17 mars ger en bild av polisens tillvägagångssätt. Liljensparre lät polisbetjänterna besöka alla pistolsmeder, svärdfejare och klädesmäklare i staden. Därvid hade polisgevaldigern Jerner besökt pistolsmeden vid livregementet Anders David Kauffman, vilken trott sig igenkänna de ifrågavarande pistolerna, som inlämnats till honom för reparation. Vid förhör inför poliskammaren hade han så erkänt, att pistolerna

Litteratur

tillhörde kapten Jakob Johan Anckarström. Efter särskilda efterspaningar inställde sig denne i poliskammaren, där Liljensparre hade ett enskilt samtal med honom, efter vars slut polismästaren intagit sitt säte och meddelat, att Anckarström erkänt.

Detta referat är kort och summariskt; de lapidariska uppgifterna bekräfta likväl uppfattningen av en omfattande, noggrann och målmedvetet dirigerad spaning. Nu gör ju det begångna brottet långt ifrån intrycket av »det perfekta brottet», eftersom redan de bortkastade pistolerna omedelbart gävo spår. Men å andra sidan får man inte glömma, att bakom mordgärningen stod en hel sammansvärjning, som kunde tänkas organisera skydd åt brottslingen. För polisen gällde det sålunda framför allt att ingripa med omedelbar och överraskande slagkraft, vilket också blev fallet. Under alla förhållanden står det fast, att Liljensparre handlade enligt konstens alla regler och att han gick rakt på målet.

Redan den 18 mars voro ett par av de sammansvurna uppspårade och kallade till förhör: major Claes Fredrik Horn och kapten Adolf Ludvig Ribbing. Efter det första nattlånga förhöret med dem blev det nödvändigt att genast fortsätta undersökningen i närvaro av Anckarström. För att slippa besväret med att transportera honom från arrestlokalen i Svea hovrätt till poliskammarens sessionsrum och för att undgå den uppmärksamhet och folkskockning, som en dylik transport skulle vålla, beslöts att sammanträdet skulle hållas i ett av hovrättens sessionsrum, dit Horn och Ribbing beordrades att inställa sig. Först inkallades Anckarström. Han blev därvid underrättad om det besök, som »lagmannen och polismästaren (Liljensparre bar lagmans titel) gjort i hans hemvist, därvid herr lagmannen haft tillfälle att se hans vackra barn, hvars oskuldsfulla hälsning till en olycklig fader herr lagmannen nu framförde». Därefter delgavs Anckarström de upplysningar och berättelser, som grevarna Horn och Ribbing under natten gjort. Särskilt greve Horns uppgifter, heter det vidare i polisens förhørsprotokoll, synas göra »trovärdig en ordentlig anläggning till den oärhörda gärning capitainen begått och hvaruti redan ganska svåra misstankar om grefvarnas medvetenskap och deltagande inlupit». Till följd härav fick Anckarström en allvarlig föreställning att för sitt »samvetes lättnad, för Rikets bästa och för sin hustrus och sina barns tårar upptäcka hela tillställningen af konungens mord och de brottslige, som honom därtill intalt, förledt, biträdt och varit medvetande».

Utbristande i tårar förklarade Anckarström, fortsätter protokollet, att hågkomsten av hans hustru och älskade barn gjorde det våldsammaste intryck på hans hjärta, och att han för sina återstående dagar icke hade »någon svårare föreställning än det älende, dem i framtiden skulle förestå, så framt icke förbarmande människor upväktes att dem antaga sig vård». Med de ömmaste böner anhöll han, att även lagmannen ville bidra till det. Sedan denne lovat så göra och samtidigt förklarar, att barnen, så snart »capitainen genom en upriktig bekännelse gifvit ljus och reda om vidden af dess brott» skulle få omfamna sin far, »den de då icke skulle finna liggande i

bojor och hvars brottslighet man för dem skulle undångömma, så mycket möjligt vore», utbrast Anekarström gråtande: »visst äro Horn och Ribbing med i saken».

Av allt att döma få vi här en mycket sann och uppriktig bild av förhörsmetoderna, vilka inte voro främmande för en hårdhänt psykisk påtryckning, låt vara att denna var känslösamt behandlad. Emellertid är det också en annan reflexion, som själmant anmäler sig. Det upprörande kungamordet betydde naturligtvis den djupaste landsorg, men den andra parten i dramat hade även sin fruktansvärda tragedi att genomgå, tecknad i 1700-talets kurialstil i detta nakna, länge förgätna protokoll, vilket nu i dessa dagar bragts i förnyad erinran, i samband med en större historisk undersökning av förste stadsarkivarien i Stockholm *Nils Staf*.¹ Mer än många skönlitterära rekonstruktionsförsök gör ett äkta tidsdokument ett direkt och starkt intryck.

Under de närmast följande dagarna utsattes Horn och Ribbing för pressande förhör. Till Horn riktades frågan, om han önskade samtala med någon präst för att »af religionens starkare band och uplysning kunna förmås att genom någon uppriktigare bekännelse i detta mål göra sitt samvete lättadt». Härpå svarade Horn med några egendomliga och tänkvärda ord, nämligen att han hade »religion utan att om dess pligter behöfva påminnas och at genom den föreställning han härom nu fått en kontrast emellan hans hjerta och minne sig yppade, hälst om religionen ej fanns på förra stället, så fanns den hos en människa aldeles icke». En afton började Horn visa mycken ömhet och blödighet; Liljensparre beslöt att stanna hela natten i arresten och enskilt förhöra honom. På morgonen avlade så Horn »under en särdeles ånger och bedröfvelse» sin bekännelse, som han med egen hand nedskrivit. Liljensparre fick omedelbart företräde hos regeringen och avlade rapport härom. Förhöret med Ribbing ledde snart också till fullständig bekännelse. Efter långvariga samtal hade enligt förhörsprotokollet Ribbing slutligen »rörd av ånger och oro» tillstått sin delaktighet.

Inom en vecka efter skottet på Operan var sålunda mordmysteriet klarlagt i sin kärnpunkt. Man kan förstå vilket oerhört uppseende det väckte bland allmänheten, när karaktären av den militär-aristokratiska komplotten avslöjades och fortsatta sensationella arresteringar följde slag i slag; i detta svep hade över ett 40-tal personer gripits. Polisen hade arbetat med största effektivitet. I ett uttalande till konseljprotokollet den 24 mars framförde hertig Karl »det nådiga nöje och välbehag, hvarmed han och regeringen icke annat kunde än anse det nitiska bemödande och den outtröttliga omsorg hvarmed han (Liljensparre) haft att upptäcka de emot konungens person, hela riket och således hvar och en medborgare brottslige personer samt att utforska sammanhanget af detta brott, hvilket utan honom länge kunnat blifva fördoldt». Hertigen formulerar sin tacksamhetsbetygelse till Liljensparre en smula cirklat, men uppriktigheten däri kan inte

¹ Nils Staf: Polismännen i Stockholm 1776—1850.

Litteratur

döljas och inte heller en kunglig suck av lättnad. Liljensparre fortsatte med aldrig svikande energi de vidlyftiga förhören, vilka nu kretsade kring den redan från frihetstiden kände gamle ränksmidaren general Pechlin och den stora, politiskt hemlighetsfulla middag han hade anordnat dagen före kungamordet. Ännu flera som medskyldiga misstänkta personer ävensom vittnen inkallades till förhör, och när det sista utredningsprotokollet dateras den 19 april är Liljensparre en trött man. I tre veckors tid hade han haft »ett oupphörligt arbete och vakande» utan att vara avklädd. Han beskriver — i sin senare författade »apologi» i ordalag, som äro så bekymmersamma som om han vädjade till sina egna förhörsoffers medlidande: »Med den spänning, hvaraf mina sinnes- och tankekrafter utvidgades och uppfvos, kunde min helsa, om den ock varit bergfast, icke annat än skadas och försvagas och det är ifrån den tiden, som min eljest så starka kroppsbyggnad fortskyndat till branten af dess förstöring genom ovanliga krämpor och bräckligheter...»

Men denna klagan, i och för sig säkerligen berättigad efter en oerhört krävande prestation, är som sagt av ett senare datum, och det skulle inte ha liknat Liljensparre att visa sig svag, så länge arbetsdagen varade. Och ännu återstod för honom att ha ansvaret för övervakningen och behandlingen av de i hovrättsfängelset på Riddarholmen förvarade statsfångarna.

Interiörerna från detta fängelse äro överraskande. Allt vad tiden led blev behandlingen av de internerade mindre sträng, för att till slut kännetecknas av, att övervakningen nästan upphörde. Det finns en dagjournal, som har skrivits av en av fångarna, den unge löjtnanten Carl Fredrik Ehrensvärd, och av vilken framgår, att Liljensparre som fångvaktare kunde förete fullkomligt oväntade »favorabla» egenskaper. Särskilt gynnade voro Ehrensvärd, Ribbing och Horn. Sålunda firades exempelvis midsommaraftonen 1792 på Riddarholmen, nota bene i Svea hovrätts fängelse:

En särskild middag arrangerades, och i den deltog greven och grevinnan Horn, Ehrensvärd, Ribbing, två fröknar Linnerhielm, svägerskor till Horn, Liljensparre och vakthavande officeren, kapten Bosin. Senare under kvällen utökades sällskapet bl. a. med friherrinnan Hierta och Liljensparres son. Man drack bål och punsch, och Horn sjöng några visor, som han författat enkom för detta tillfälle, och som enligt Ehrensvärd voro ganska artiga. Kaffet dracks i promenadrummet och därifrån flyttade sig sällskapet till Ehrensvärds rum, varifrån man beskådade dansen kring majstången, som fångvaktarnas barn hade rest. Denna festliga kollation förevigade Ehrensvärd i en till Liljensparre dedicerad, den 23 juni daterad dikt, som kom att bli en sällsam och varmhjärtad hyllning till den fruktansvärde och aimable polismästaren.

Vad kan man annat säga än att midsommarfirandet invid Riddarholmen, sådant som det fortgår i sena tider under i någon mån förändrade förhållanden men alltjämt i tvångsfri uppsluppenhet, har sällsynt magnifika traditioner av idyllkaraktär? Liljensparres förändrade hållning till de gustavianska — eller snarare antigustavianska —

statsfångarna har förklarats som en avspegling av den förändrade politiska konjunkturen. Må så vara; onekligen hörde han till den allmänt förekommande typ, som förstår att införliva det personliga intresset med det gällande statsintresset. Här har det emellertid inte varit fråga om en karaktärsanalys, endast om mannens yrkesmässiga egenskaper i rollen som Sveriges förste polismästare. Det var en svår roll, i vilken Liljensparre — f. d. studiosus i Uppsala — överraskade med en teknisk kunnighet av dåtida europeisk rang. Med stor sannolikhet torde kunna sägas, att under Liljensparres egid över huvud inte hade kunnat förekomma pöbelupplopp av sådan art som huvudstaden i ett senare skede drabbades av i samband med det Fersenska mordet.

Ture Janson.

USA INVENTERAR SINA RESURSER

»Utrotandets tidsålder» var en term, som vissa vetenskapsmän vid senaste sekelskiftet ansåg passa som beteckning på 1800-talet. Primitiva folkslag och djur- och växtarter gingo under vid kontakten med den västerländska civilisationen eller tvingades till en ömklig existens i de otillgängligaste och minst eftersökta delarna av världen.

Vårt århundrade har i kanske än större utsträckning förtjänat den nämnda beteckningen. Rovdriften på vilda djur och naturlig växtlighet, för att inte tala om utnyttjandet av jordens mineraltillgångar, har under det gångna halvsekle fått proportioner, som vida överträffa allt som förut skådats på jordklotet. Jordens kraftigt ökade folkmängd, de med den förbättrade levnadsstandarden ständigt växande behoven, de oerhört förbättrade tekniska möjligheterna till rovdrift i jätteskala och de två världskrigens enorma behov bära ansvaret härför. Vetenskapsmän och industrimän ha varit stolta över att de »bragt naturen under kontroll». Man har omhuldat illusionen om att människan blivit mer och mer oberoende av jordklotets naturliga förutsättningar, utan att betänka, att man kanske i många fall höll på att såga av den gren man satt på genom rovdriften på naturtillgångarna.

Vid 1900-talets mitt har man emellertid börjat få upp ögonen för dessa mänsklighetens kanske allvarligaste problem. Förtjänsten härom ligger hos Förenta staternas statliga organ för tillvaratagande av landets tillgångar, framförallt dess åkerjord, och världssopinionen tycks nu äntligen ha väckts till insikt om de faror som hota. William J. Vogts flammande appell »Road to Survival» har skakat både politiker och vetenskapsmän över hela världen i deras innersta.

Vad man emellertid saknat är lättillgängliga och samtidigt utförliga och objektiva översikter över hur det verkligen ligger till med naturtillgångarna i olika delar av världen. För Förenta staternas del föreligger nu en sådan översikt under rubriken »*American Resources, Their Management and Conservation*», författad av *J. Russell Whitaker* och *Edward Ackerman*, båda vetenskapsmän, som varit i amerikanska regeringens tjänst. Intet land i världen ställer så stora krav

Litteratur

på naturtillgångarna som Förenta staterna, men det skall också framhållas, att detta land har den obestridda ledningen, när det gäller att se de obehagliga fakta i vitögat och vidta de därtill svarande åtgärderna. Samtidigt brukar man på amerikanskt håll framhålla de skandinaviska länderna som föregångare i fråga om god hushållning med de av naturen givna resurserna.

Whitaker och Ackerman ha inte avsett att skriva en bok för att skrämma folk; de behandla i stället lugnt och sakligt landets skilda naturtillgångar i tur och ordning och göra upp ett bokslut för var och en av dem.

De båda författarna finna orsakerna till förstöringen av naturtillgångarna i Förenta staterna vara historiskt sett lättförståeliga. Under kolonialtiden hade man en känsla av att allting fanns i obegränsat överflöd, och under 1800-talet utbredde sig en fast tro på att naturvetenskapsmännen skulle kunna lösa alla problem, som uppstodo genom ett eventuellt uttömmande av en naturtillgång. Både i och utom landet betraktades detta som »de obegränsade möjligheternas». Nybyggaren vande sig vid att kunna fortsätta västerut, om den mark där han slagit sig ner visade sig mindre ägnad på lång sikt att föda honom och hans familj sedan den under några år utsugits genom ensidig spannmålsodling och andra primitiva odlingsmetoder. Ingen fick bättre anseende än den, som hastigt kunde samla ihop en förmögenhet genom att exploatera tillgångar av virke, järnmalm eller olja under hur slösaktiga, ja förödande former detta än skedde.

Den förste som på allvar grep sig an med frågan om hushållning med naturtillgångarna var Theodore Roosevelt. Sedan fick frågan i viss mån vila, tills Franklin Roosevelt tog itu med saken under ackompanjemang av de stora stoftstormarna, som förde bort en stor del av Oklahomas och angränsande staters åkerjord vid mitten av 30-talet (the dust bowl).

Även den svenska allmänheten har numera hört rätt mycket talas om alla de åtgärder mot jordförstöring, som man i stor skala genomfört i Amerika, t. ex. konturplöjning, terassering, striperopping (att odla jorden i remsor med olika grödor så att för matjordens kvarliggande farliga växtslag omväxla med mindre farliga), grüngödsling och gödsling med halm och annat växtavfall, matjordsskyddande växttäcken under fruktträd och bomullsbuskar m. m. Det vill synas, som om man i USA fått ett ganska gott grepp på problemet, och det förefaller, som om man nu ser ganska optimistiskt på det amerikanska jordbrukets möjligheter att kunna vidmakthålla och i tillräckligt hög grad utöka sin produktion av livsmedel och textilråvaror. Viktigast är nu att öka vallväxtodlingen samt begränsa torrjordbruket på de västra slätterna och hålla betningen i bergen och på högslätterna ännu längre västerut inom rimliga gränser.

Mera brännande anse de båda författarna, att frågan om mineraltillgångarna kommer att vara redan under den nuvarande generationens livstid. De anse det så småningom bli nödvändigt, att användning av metaller för improduktiva och onyttiga ändamål elimineras, och de anföra som exempel på dylikt slöseri flertalet amerikanska bilar

av efterkrigstyp. Modeller, som innebära konsumtion av miljoner ton metall, särskilt stål och ferrolegeringar, utan annat syfte än att uppnå en bisarr visuell effekt, ställa alltför stora krav också på verktygs- och maskinindustrin. Bilindustrins metoder innebära därför ett dubbelt slöseri, som förvärras av taktiken att stimulera till köp av nya bilar genom att avsiktligt göra vagnar av tidigare års tillverkning omoderna endast genom att själva utseendet förändras.

I fråga om bränsle och kraft framhålles, att tillgångarna på olja inom landets gränser icke äro större än att man i ständigt stigande utsträckning måste lita till import. I somliga trakter råder en allvarlig brist på elektrisk kraft, och det blir nödvändigt att försöka att tredubbla kraftverkens kapacitet. Koltillgångarna äro dock så rikliga, att landets situation kan anses vara hoppningivande ur kraftförsörjningssynpunkt. Ett särskilt problem är naturgasen, som tidigare slösdades bort i fantastisk skala men som numera tas väl tillvara. Nu går denna gas i långa ledningar från exempelvis Texas upp till industriområdet i nordöst. Denna naturgas väntas dock icke komma att räcka i mer än 25 år, och författarna mena, att man borde reservera den för de naturgasproducerande områdena, som lida brist på andra bränslen och kraftkällor.

Skogen är kanske ändå den naturtillgång, som utsatts för den värsta förödelsen, och verkligt genomgripande kraftåtgärder erfordras för att få en ordentlig balans i skogshushållningen.

Vattenhushållningen är också en allvarlig fråga. Det gäller här att tillgodose jordbrukets behov för konstbevattning, samt industriernas och samhällenas krav på kontinuerlig försörjning med kvalitativt tillfredsställande vatten. Men det gäller också att förhindra översvämningar samt vattendragens förorenande genom utsläpp från industrier och kloakledningar. Det gäller även att väl avgränsa och sköta fritidsområden, belägna inom räckhåll för varje medborgare.

Många problem böra lösas regionalt. I södra Californien måste man i ett sammanhang angripa de problem, som vållas av en stark befolkningstillväxt med otillräcklig tillgång på kraft och vatten. Missouris flodområde utmärkes av osäkra väderleksförhållanden, ensidig inriktning på åkerbruket, dålig vattenförsörjning och för vinderosion lätt utsatt torrjordbruk. Det omfattar flera stater och bör betraktas som en enhet, och detsamma gäller om åtskilliga andra regioner i landet.

En god hjälp i hushållningen med naturtillgångarna ligger i den omtalade »punkt 4» i Trumans program, som innebär, att Förenta staterna skall lämna generös teknisk och även ekonomisk hjälp för utvecklingen av vissa områden i andra länder, som därigenom kunna få möjligheter att exportera sina produkter och därmed i viss mån lätta trycket på Förenta staternas resurser.

Sven Dahl.

VILHELM EKELUND OCH FILOSOFIN

Frågan, om vad som bör anses för filosofi och vem som bör kallas filosof, kan synas vara av underordnad betydelse. Huvudsaken är väl,

att det åstadkommes något inom filosofi och vetenskap. Lösningen tycks dock inte vara så enkel. Därom vittnar en utförlig argumentering i ämnet av prof. Hedenius i samband med behandlingen av den engelske filosofen G. E. Moore (Ord och Bild nr 6: 1951). Hedenius utmönstrar där en stor del av filosofins historia genom att hävda en skarp gräns mellan å ena sidan diktarfilosofer, å andra sidan vetenskapliga filosofer. De förstnämnda får underbetyg och bland dem finner sig sådana namn som Schopenhauer och Nietzsche. Vilka filosofer i filosofins historia, som kan godkännas och upptagas i den utvalda skaran vetenskapliga filosofer, får vi inte veta. Två namn uppges dock som fullt säkra, nämligen Bertrand Russell och G. E. Moore. Det är som sagt om den senare Hedenius' uppsats handlar.

Med största intresse emotser man efter den gjorda gränsdragningen en inblick i den riktige filosofens psykologi. Hedenius ger en inblick med hjälp av ett utförligt citat från Moore, där denne själv talar om, hur han kom att bli filosof. Moore skriver: »Jag tror inte, att världen eller vetenskapen någonsin skulle ha ingivit mig några filosofiska problem. Vad som har ingivit mig filosofiska problem är sådant, som andra filosofer har sagt om världen och vetenskaperna. Jag har varit och är fortfarande mycket intensivt intresserad av många problem, som har ingivits mig på detta sätt. De ifrågavarande problemen är huvudsakligen av två slag, nämligen för det första vad i hela världen en viss filosof har *menat* med något, som han har sagt, och för det andra problemet att undersöka, vilka verkligen tillfredsställande skäl det finns för att anta, att vad han menade var sant, eller annars falskt.» Så ter sig alltså porträttet av den vetenskaplige filosofen.

Som en stark protest mot den Hedeniusska gränsdragningen kan man uppfatta skriften »Vilhelm Ekelund och Nietzsche» av den lundsiske filosofidocenten Rolf Ekman. Det synes vara långt ifrån en tillfällighet, att ett sådant bidrag kommer just från Lund, där traditionen från Hans Larsson garanterat kulturproblemen och de stora livsfrågorna hemortsrikt inom filosofin. Ekman betraktar uppenbarligen Vilhelm Ekelund som filosof. Den skönlitterära sidan behandlar han mindre utförligt och betonar framför allt det idéhistoriska sammanhanget.

Vi skall nu, medan vi ännu har ett färskt intryck av den vetenskaplige filosofens självporträtt, ställa upp för oss ett motsvarande självporträtt av Vilhelm Ekelund. Ett sådant finner vi i en aforism, som Ekman citerar på sid. 100: »De som gjort sin sak bäst: äro de icke sådana, som haft en afgrund af lifvets brist att ständigt frukta att se öppna sig vid deras sida? Hvad är desse läkares kraft, om de ej åt sig själfva måste — vakande, fruktande — *finna*? Hvar var hälso- och förnuftsbevarelse för dem — annat än i ständiga omsorger att bereda tjenlighet uti sig själfva till hälsodugliga Ordets uttalelse? Hvad var deras solhemlighets hemlighet annat än välsignandet af sådan nöd, sådan Anledning!»

Just sådan vill man föreställa sig filosofen: en människa som tvingas till tänkande av själva livssituationen. I den egna livsföringen växer problemen fram, hon behöver inte gå till litteraturen, till filo-

soferna, för att finna problemen. Tänkandet är för filosofen en praktisk nödvändighet. Avgörande för betydelsen av en människas tänkande i ett vidare sammanhang är emellertid, om de individuella problemen har samband med de allmänmänskliga problemen. Detta är fallet med filosofen, som därigenom blir en vägvisare för mänskligheten. Det är detta, som är grundvalen för storheten hos de människor, som vi är vana att betrakta som filosofer. Inför ett sådant betraktelsesätt måste Vilhelm Ekelund erkännas som filosof.

Vad är då det centrala problemet hos Ekelund? Svaret kan formuleras med hans egna ord: »att till sin lefnadsdag förhålla sig skapande». Och detta får väl anses vara i hög grad ett allmänmänskligt problem. För Nietzsche var filosofin också en fråga om livsföring och värdering. Man brukar indela hans författarskap i tre perioder: en tragisk-dionysisk, ett mellanskede av stillhet, ro och frihet från affekter och ett slutstadium av maktdyrkan. Ekelund fann till att börja med hos Nietzsche ett medel mot sin stora känslighet. Hårdheten och viljebetoningen attraherade honom. När han med tiden kom bort från dessa ideal, upptäckte han mellanperioden hos Nietzsche. Sålunda förblev Nietzsche ständigt aktuell för Ekelund under hela hans författarskap. Hur likheter och skillnader gestaltade sig, utredes intressant och inträngande av Ekman.

Då Ekmans arbete presenteras som en idéhistorisk studie, skall man inte vänta sig personhistoriska fakta eller någon psykologisk analys av Ekelunds personlighet. Vad boken däremot ådagalägger är en djup inlevelse i Ekelunds författarskap. Den har därför en stor uppgift att fylla som en introduktion till studiet av Ekelund. I förordet förklarar Ekman, att Ekelunds författarskap för honom har varit av livsavgörande betydelse. En bättre legitimation för att behandla ett sådant ämne kan inte tänkas. Och är detta inte också en god legitimation för en filosof. Vi skulle då i Ekmans bok ha ett tredje filosofiskt självporträtt. Därmed är vi tillbaka vid utgångspunkten. Det återstår bara att med glädje hälsa det faktum, att filosofin inte låter binda sig av någon artificiell gränsdragning.

Björn Sjövall.

Rolf Ekman: Vilhelm Ekelund och Nietzsche. Skrifter utgivna av Vilhelm Ekelund-samfundet. II. Lund 1951.